

Dom zdravlja Osijek u domovinskom ratu

Zdravko Ebling, Branko Janković,
Ante Vuković

UDK 614.39:355/359
Prispjelo: u listopadu

Dom zdravlja Osijek

U radu je prikazana organizacija rada Doma zdravlja Osijek u domovinskom ratu. Učinjena je analiza provedenih priprema za rad u ratnim uvjetima i ocijenjena je efikasnost rada u tim uvjetima. Utvrđena je dobra pripremljenost i organizacija ove službe koja se provodila na osnovi uputa Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske i na iskustvima iz prošlih ratova. Provedena je edukacija svih zdravstvenih radnika iz područja ratne medicine, a stanovništvo općine u pružanju prve i uzajamne pomoći i samopomoći. Utvrđene su mirnodopske i ratne lokacije zdravstvenih stanica, utvrđena je medicinska doktrina za sve postupke u ratnim uvjetima, način rukovođenja i informiranja, vrste i količine potrebnih lijekova. Određeni su stacionari za zbrinjavanje stanovništva pri masovnom ranjavanju. Uz uvažavanje svih elemenata medicinske doktrine, zdravstvena zaštita za cjelokupno stanovništvo općine Osijek organizirana je u skloništima i suterenskim prostorijama.

Za više od 20 000 izbjeglica zdravstvena zaštita je posebno organizirana. Zdravstvena je služba stalno raspolagala dovoljnom količinom lijekova i sanitetskog materijala. Dom zdravlja Osijek zbog ratnih uvjeta napustilo je 195 zdravstvenih radnika. Više zdravstvenih stanica je teško oštećeno, a materijalna šteta procijenjena je na 12,5 milijuna DM. U Domu zdravlja Osijek u 1991. godini zabilježeno je 558 000 posjeta liječniku i 197 000 novih slučajeva bolesti ili 38,77% i 36,9% manje u odnosu na 1990. godinu. U strukturi pobola u 1991. godini značajan porast novih slučajeva zabilježen je u skupini II, III i XI MBK za 35,5%, 30,1% i 27,1%. Unatoč ratnim uvjetima u Domu zdravlja Osijek osim pružanja zdravstvene zaštite građanima i ranjenicima odvijale su se zdravstveno-istraživačke i nastavne aktivnosti Katedre Opće medicine i primarne zdravstvene zaštite Medicinskog fakulteta u Zagrebu, Studija Osijek.

Cljučne riječi: primarna zdravstvena zaštita, rat, organizacija, medicinska doktrina

U suvremenoj primarnoj zdravstvenoj zaštiti primjena integriranog pristupa prevenciji bolesti osnovni je preduvjet dobro organizirane zdravstvene zaštite u kojoj zajednica i obitelj treba preuzeti svoj dio odgovornosti u provođenju preventive, kurative i socijalne zaštite. Uvažavajući gornje principe, zdravstveni radnici Doma zdravlja u Osijeku kao dio zajednice u kojoj žive i rade svojim sudjelovanjem provodili su i usklađivali dogovorene programe zdravstvene zaštite (13).

Poslije provedena referendum za samostalnu i neovisnu Republiku Hrvatsku od svibnja 1991. godine protiv Republike Hrvatske vodi se otvoreni osvajački rat u kojem agresor krši elementarne međunarodne konvencije. Razaraju se povijesni, kulturni i vjerski spomenici, zdravstveni objekti, ginu djeca, trudnice i starci. Iz neposredne blizine s teškim naoružanjem gađaju se bolnice u Osijeku, Vinkovcima, Pakracu, napadaju se propisno obilježena sanitetska vozila. Agresivnost neprijatelja i nepridržavanje Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata, okrutnost prema civilnom stanovništvu, napadi na zdravstvenu službu, traži od Hrvatske zdravstvene službe novi okvir profesionalne etike.

Odmah na početku agresije veći dio zdravstvenih radnika koji su ostali braniti Republiku Hrvatsku svojim radom u pružanju kontinuirane zdravstvene zaštite u vrijeme najrazornijeg uništavanja, uvijek uz pridržavanje Hipokratove zakletve i Ženevskih konvencija bili su uzor i okosnica života građana i branitelja. Hrvatska zdravstvena služba svojim radom u ratnim uvjetima, dala je novu dimenziju Hipokratovoj zakletvi (2,3, 7,14).

Cilj rada je utvrditi pripremljenost zdravstvene službe u Osijeku za rad u ratnim uvjetima te ocijeniti rad te službe u uvjetima rata. Posebno se utvrđuju promjene u strukturi pobola u jednogodišnjem ratnom periodu.

METODOLOGIJA RADA

Ocjena pripremljenosti i rad u ratnim uvjetima učinjena je na osnovi uvida u opseg i kvalitetu rada u ratnim uvjetima te na osnovi ocjene uspješnosti suradnje sa stanovništvom i polikliničko-specijalističkom i bolničkom službom.

REZULTATI RADA

Dom zdravlja Osijek najveća je zdravstvena ustanova primarne zdravstvene zaštite u općini Osijek i pruža zdravstvenu zaštitu za 150 000 stanovnika u 10 zdravstvenih stanica na 55 radilišta i s više od 110 ambulanti.

Primarnu zdravstvenu zaštitu u Osijeku pruža i Dom za zdravstvenu zaštitu »Drava«, Stanica hitne medicinske pomoći, Zavod za zaštitu zdravlja, Poliklinika za zaštitu zubi i usta, te »Ljekarna«.

U Domu zdravlja Osijek, zdravstvenu zaštitu za cjelokupno stanovništvo na izvangradskom području i za odrasle stanovnike i radnike na gradskom području pruža Odjel opće medicine. Na izvangradskom području u zdravstvenim stanicama: Čepin, Višnjevac, Ernestinovo, Tenja i Dalj s područnim ambulantama u Vuki, Vladislavcima, Beketincima, Čepinskim Martincima, Tenjskom Antunovcu, Laslovu, Ivanovcu, Sarvašu, Bijelom Brdu, Aljmašu i Erdutu, ukupno u 16 zdravstvenih objekata, a na gradskom području u zdravstvenim stanicama Gornji Grad, Retfala, Donji Grad, Industrijska četvrt i Jug, te u 18 industrijskih ambulanti.

Za predškolsku i školsku djecu i studente na gradskom području zdravstvenu zaštitu pruža Odjel za zdravstvenu zaštitu predškolske djece i Odjel za zdravstvenu zaštitu školske djece i studenata.

Specifičnu zdravstvenu zaštitu pruža Odjel medicine rada s Odsjekom za funkcionalnu i specifičnu dijagnostiku. Posebna jedinica je Medicinsko-biokemijski laboratorij.

Dom zdravlja je i nastavna baza Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, provodi cjelokupnu nastavu na Katedri Opće medicine i primarne zdravstvene zaštite vlastitim nastavnim kadrom. Prije domovinskog rata u Domu zdravlja Osijek zdravstvenu zaštitu stanovništvu je pružalo 134 liječnika, 71 viših i 136 medicinskih sestara, i 181 stručnog i tehničkog osoblja.

Od ukupno 532 djelatnika u tijeku domovinskog rata Dom zdravlja Osijek ukupno je napustilo 254 uposlana od toga zbog ratnih okolnosti 195 osoba (35 liječnika, 84 medicinske sestre i 76 drugog stručnog i tehničkog osoblja).

Početkom agresije na Republiku Hrvatsku u prvoj polovini svibnja 1991. godine prema uputstvima Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske, Dom zdravlja Osijek obavio je sve pripreme za rad u ratnim uvjetima.

Formiran je Krizni štab za rukovođenje u ratnim uvjetima, utvrđene su mirnodopske i ratne lokacije zdravstvenih stanica i radilišta, utvrđena je medicinska doktrina za sve medicinske postupke u ratnim uvjetima, vrste i količine lijekova, dogovoren je sustav međusobnog informiranja i način rukovođenja unutar zdravstva Osijeka, te način suradnje s Ministarstvom zdravstva Republike Hrvatske. Posebno su utvrđene i pričuvene lokacije zdravstvenih stanica u slučaju da prve

budu uništene ili da se iz drugih razloga u njima ne može raditi.

Na pet mjesta na gradskom i tri na izvangradskom području za pružanje opće medicinske pomoći i za slučaj masovnog ranjavanja opremljene su prihvatne stanice tipa stacionara, te za rad određene posebno educirane medicinske ekipe.

Istodobno se započinje s proučavanjem literature iz ratne medicine, održavaju se seminari za sve liječnike i medicinske sestre s temama iz ratne kirurgije, psihijatrije, epidemiologije, radiološko-biološko-kemijske zaštite, organizacije zdravstvene zaštite pri masovnom ranjavanju, zdravstvene zaštite u skloništim i dr.

Prate se i proučavaju sve upute Ministarstva zdravstva, koje se odnose na pripremu primarne zdravstvene zaštite u ratnim uvjetima. Za stanovništvo u mjesnim zajednicama zdravstveni djelatnici Doma zdravlja (39 liječnika i 70 medicinskih sestara), održavaju tečajeve iz prve pomoći, njege ozlijeđenih i oboljelih i higijensko-epidemiološke zaštite. Tečajevima je obuhvaćeno stanovništvo u 27 mjesnih zajednica na gradskom i 7 na izvangradskom području (Čepin, Višnjevac, Ernestinovo, Ivanovac, Tenjski Antunovac i Laslovo).

Tečajeve iz prve pomoći i samozaštite i uzajamne zaštite, zdravstveni radnici Doma zdravlja Osijek, održali su i za pripadnike Zbora narodne garde i pripadnike Ministarstva unutrašnjih poslova, a u početku agresije na osječko područje pružali su im neposrednu zdravstvenu zaštitu i opremali su ih u suradnji s Općom bolnicom Osijek potrebnim sanitetskim materijalom i lijekovima.

Provjerene su i popunjene ratne pričuve lijekova i sanitetskog materijala u svim zdravstvenim stanicama, a zdravstveno osoblje je cijepljeno protiv tetanusa.

Do prvih početaka rata u istočnoj Slavoniji, Dom zdravlja Osijek pružao je zdravstvenu zaštitu na čitavom teritoriju općine Osijek. 2. svibnja 1991. godine pojavile su se prve barikade na prometnici prema Tenji, a kasnije u tijeku svibnja prema Bijelom Brdu, Aljmašu, Erdutu i Dalju.

Zdravstveni radnici Doma zdravlja koji žive na tim područjima i dalje pružaju zdravstvenu zaštitu ugroženom stanovništvu ili odlaze preko barikada na svoja radna mjesta. Sve potrebe za lijekovima i sanitetskim materijalom, Dom zdravlja dostavljao je na ta područja putem Crvenog križa Republike Hrvatske.

Zdravstvenu zaštitu na području Zdravstvene stanice Dalj pružali smo sve do masakra civilnog stanovništva u Dalju 1. kolovoza 1991. godine, kada zdravstveni radnici među zadnjima brodom napuštaju ugroženo područje.

Kasnije, u tijeku listopada, zbog privremene okupacije Laslova, Ernestinova, Tenjskog Antunovca privremeno je onemogućeno pružanje zdravstvene zaštite i na tim područjima.

SLIKA 1.

**Razorena ambulanta zdravstvene stanice »Gornji grad«
Osijek (25. studenoga 1991. god.)**

FIGURE 1.

**The dmolished ambulance of the health station »Gornji
Grad« (The Upper Town) Osijek (November 25th 1991)**

Zdravstveni radnici Ernestinova u dramatičnim su okolnostima napustili radna mjesta ranjeni u neprijateljskom napadu.

Jačanjem agresije na Republiku Hrvatsku, posebno na istočnu Slavoniju, sve veći je broj ranjenika. Već 29. lipnja 1991. godine pred Općom bolnicom u Osijeku ranjeno je 17 mladića od pripadnika Jugoslavenske narodne armije iz vojarne »Milan Stanivuković«. Zbog toga, Dom zdravlja u suradnji sa Sanitetom Zbora narodne garde za izvanbolničku njegu ranjenika osposobljava Zdravstvenu stanicu Višnjevac, a liječnici i medicinske sestre, dragovoljno se javljaju i odlaze na prve borbene linije.

Zbog žestokoga, minobacačkog i topovskog napada na Osijek početkom rujna Krizni štab Doma zdravlja Osijek u dogovoru s ostalim radnim organizacijama primarne zdravstvene zaštite (Poliklinikom za zaštitu zubi i usta i »Ljekarnom«) kroz čitav ratni period preusmjerava pružanje zdravstvene zaštite u vlastite suterenske prostorije, prostorije drugih radnih organizacija

i privatne kuće, tako da se na jednom mjestu može pružiti kompletna zdravstvena zaštita. Istodobno, zbog svakodnevnih opće opasnosti, zdravstveni radnici prelaze na 12-satni smjenski rad svaki drugi dan. U pothodniku na Trgu A. Starčevića i Sjenjaku u atomskom skloništu otvorena su dva nova radilišta.

U zdravstvenoj stanici Čepin koja pokriva jugozapadni dio općine Osijek i zbrinjava oko 20 000 osiguranika i 4-6 tisuća izbjeglica i prognanika, organizacija zdravstvene zaštite zbog udaljenosti i mogućnosti presijecanja prometnica od strane neprijatelja posebno je organizirana. U skloništu dislocirane zdravstvene stanice smješten je i suvremeno opremljen stacionar i uvedeno danonoćno dežurstvo. Brigu oko održavanja zdravstvene stanice i prehrane preuzeli su sami zdravstveni radnici. Oni su posebno educirani za pružanje opće medicinske pomoći i kirurško zbrinjavanje lakše ozlijeđenih.

SLIKA 2.

**Ulaz u Zdravstvenu stanicu »Jug« Osijek, mjesto pogibije 2
građana (3. ožujka 1992. god.) Snimio dr. Z. Ebling**

FIGURE 2.

The entrance to the health station »JUG« (The South) Osijek, where two citizens were killed (March 3rd 1992).

Photo: Dr. Z. Ebling

U tijeku rata u zdravstvenoj stanici Čepin obrađeno je i kirurški zbrinuto 129 ranjenih osoba, a učinjena su i 42 druga manja kirurška zahvata.

Dom zdravlja Osijek također je u dogovoru s Općom bolnicom u Osijeku organizirao i specijalističku-polikliničku službu u glavnoj zgradi Doma zdravlja, a nakon oštećenja zgrade Stanice hitne medicinske pomoći u našim prostorima duže vrijeme djelovala je i ta služba.

Za više od 20 000 izbjeglica zdravstvena je zaštita posebno organizirana. Na taj je način stanovništvu općine Osijek pružena mogućnost da uz najmanji rizik na jednom mjestu mogu dobiti što cjelovitiju zdravstvenu zaštitu.

U svim većim skloništim organizirana je svakodnevno zdravstvena zaštita ugroženom stanovništvu, stvoren je tzv. liječnički kutić u skloništu. Za taj oblik zaštite zdravstveni radnici posebno su educirani. Višemjesečni boravak u skloništu bio je dobro organiziran. Komunikacija zdravstvenih radnika i građana bila je pravodobna i spontana u oba smjera. Nije bilo većih zdravstvenih problema.

Mnoge naše zdravstvene stanice: glavna zgrada Doma zdravlja, Čepin, Jug, Donji Grad, Industrijska četvrt, Vladislavci, Tenjski Antunovac i Laslovo teško su oštećene uključujući i medicinsku opremu. Ukupna materijalna šteta procijenjena je na 12,5 milijuna DM. (slike 1 i 2)

Jačanjem agresije na istočnu Slavoniju dolazi do sve masovnijeg odlaska stanovništva u izbjeglištvo. Procjenjuje se da je u prosincu 1991. godine u Osijeku boravilo samo 20 000 stanovnika ili oko 25%.

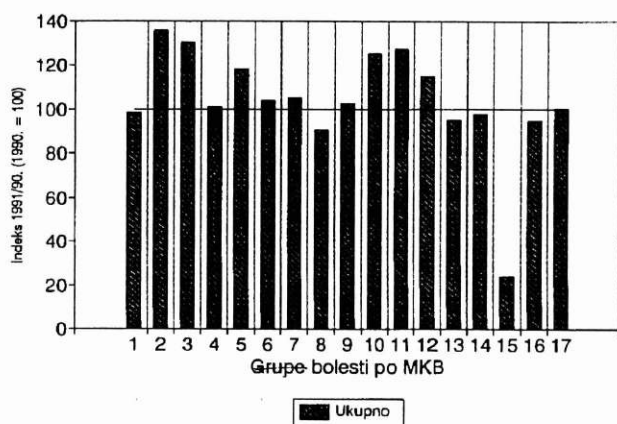
Ratni uvjeti i smanjenje broja stanovnika značajno je utjecalo na opseg korištenja zdravstvene zaštite, pobol i strukturu pobola.

GRAFIKON 1.

Promjena strukture pobola 1991/1990. god. u primarnoj zdravstvenoj zaštiti DZ Osijek

GRAPH 1.

The change of the structure of the sick persons 1991/1992 year, in primary health protection in DZ (Health Center) Osijek

Dok je u 1990. godini zabilježeno 910 000 posjeta u ordinacijama Doma zdravlja, u 1991. godini zabilježeno je 558 000 posjeta ili za 38,7% manje. Istodobno u 1991. godini zabilježeno je 197 000 novih slučajeva bolesti, što je za 36,9% manje u odnosu na 1990. godinu. U strukturi značajan porast broja novih slučajeva zabilježen je u skupini II, III i XI za međunarodne klasifikacije bolesti, za 35,5%, 30,1% i 27,1% (tablice 1, 2 i grafikon 1).

TABLICA 1.

Pobol u primarnoj zdravstvenoj zaštiti registriran u Domu zdravlja Osijek u 1990. godini

TABLE 1.

The sick registered in primary health protection at the Health Centre Osijek, in 1990 year

Skupine bolesti po MKB	Ukupno	Predškolska djeca	Učenci i studenti	Odrasli
Ukupno I-XVII	312.064	73.254	64.211	174.599
Skupina I	13.630	5.598	3.641	4.391
Skupina II	1.665	6	61	1.598
Skupina III	4.127	32	178	3.917
Skupina IV	3.115	819	615	1.681
Skupina V	14.483	244	751	13.488
Skupina VI	31.191	5.338	4.628	21.225
Skupina VII	24.394	8	108	24.278
Skupina VIII	127.993	50.222	36.513	40.268
Skupina IX	18.366	4.502	2.753	11.111
Skupina X	13.756	668	2.313	10.775
Skupina XI	2.643	0	58	2.585
Skupina XII	15.452	3.582	4.570	7.300
Skupina XIII	17.777	144	1.626	16.007
Skupina XIV	230	59	46	125
Skupina XV	301	13	1	287
Skupina XVI	6.142	525	1.748	3.869
Skupina XVII	17.789	1.494	4.601	11.694

Uvažavajući ratne uvjete, rad timova primarne zdravstvene zaštite stalno se prilagođavao zahtjevima stanovništva.

U čitavom ratnom razdoblju Dom zdravlja Osijek raspolagao je s dovoljnom količinom lijekova i sanitetskog materijala. Osim redovne nabavke dio potrebnih količina dobili smo od Glavnog sanitetskog stožera Republike Hrvatske i Odbora za donacije Skupštine općine Osijek. Pomoć u hrani i pelenama za dojenčad svakodnevno je dijeljena u Savjetovalištu za dojenčad, malu i predškolsku djecu i u svim zdravstvenim stanicama na gradskom i na izvangradskom području.

Suradnja sa Zavodom za zaštitu zdravlja bila je svakodnevna, a jednom tjedno izvještavalo se o pojavama

zaraznih bolesti. Unatoč višemjesečnom boravku u skloništim velikog broja izbjeglica i ranjenika nije bilo značajnijih pojava zaraznih bolesti. Samo pri dolasku prve veće skupine izbjeglica zapažena je pojava gastrointestinalnih poremećaja i pedikuloza.

U početku agresije na osječko područje, planiranje i provođenje protuepidemijskih mjera provodio je Zavod za zaštitu zdravlja, a u kasnijem periodu za potrebe Hrvatske vojske, Vojni sanitet u tijesnoj suradnji sa Zavodom za zaštitu zdravlja.

TABLICA 1a.

Pobol u primarnoj zdravstvenoj zaštiti registriran u Domu zdravlja Osijek u 1991. godini

TABLE 1a.

The sick registered in primary health protection at the Health centre Osijek in 1991 year

Skupine bolesti po MKB	Ukupno	Predškolska djeca	Učenici i studenti	Odrasli
Ukupno I-XVII	197.083	47.826	37.385	111.872
Skupina I	8.472	3.978	1.880	2.614
Skupina II	1.425	8	63	1.354
Skupina III	3.392	16	121	3.255
Skupina IV	1.986	565	345	1.076
Skupina V	10.807	210	630	9.967
Skupina VI	20.451	3.781	3.380	13.290
Skupina VII	16.209	33	67	16.109
Skupina VIII	72.451	31.241	19.065	22.145
Skupina IX	11.869	2.971	1.424	7.474
Skupina X	10.874	512	1.684	8.688
Skupina XI	2.121	5	56	2.060
Skupina XII	11.217	2.831	3.352	5.034
Skupina XIII	10.681	133	1.120	9.428
Skupina XIV	142	50	41	51
Skupina XV	46	17	4	25
Skupina XVI	3.667	240	875	2.552
Skupina XVII	11.263	1.235	3.278	6.750

Unatoč ratnim uvjetima, stalnim napadima i brutalnoj agresiji na Osijek, zdravstveni radnici Doma zdravlja, osim zbrinjavanja ranjenika, građana, izbjeglica, obavljali su i druge stručne i znanstvene aktivnosti.

Za studente V. godine Medicinskog fakulteta u Zagrebu – Studija u Osijeku, iako u ratnim uvjetima, izvedena je cjelokupna nastava iz predmeta Opća medicina i primarna zdravstvena zaštita, a liječnici pripravnici obavljali su pripravnički staž prema programu.

U organizaciji Odjela opće medicine Doma zdravlja Osijek i Psihijatrijske klinike Opće bolnice Osijek provedeno je istraživanje psihofizičkih poteškoća izbjeglica, a sačinjene su i smjernice za njihovo rješavanje.

TABLICA 2.

Promjene u strukturi pobola u 1991. godini u odnosu na 1990. godinu u primarnoj zdravstvenoj zaštiti u Domu zdravlja Osijek (100 = bez porasta ili pada)

TABLE 2.

The changes in the composition of the sick in 1991 in relation to 1990 in primary health protection at the Health Centre Osijek (100 = no increase, no decline)

Skupine bolesti po MKB	Ukupno	Predškolska djeca	Učenici i studenti	Odrasli
Skupina I	98.4	108.8	88.7	93.0
Skupina II	135.5	204.2	177.4	132.4
Skupina III	130.1	76.6	116.8	129.8
Skupina IV	101.0	105.7	96.4	100.0
Skupina V	118.2	131.8	144.1	115.4
Skupina VI	103.8	108.5	125.4	97.8
Skupina VII	105.2	631.8	106.6	103.6
Skupina VIII	90.3	95.3	89.7	85.9
Skupina IX	102.3	101.1	88.8	105.1
Skupina X	125.3	117.4	125.0	125.9
Skupina XI	127.1	–	165.8	124.5
Skupina XII	114.9	121.1	126.0	107.7
Skupina XIII	95.1	141.5	118.3	92.0
Skupina XIV	97.8	129.8	153.1	63.7
Skupina XV	24.2	200.3	687.0	13.6
Skupina XVI	94.5	70.0	86.0	103.0
Skupina XVII	100.3	126.6	122.4	84.9

SKUPINE BOLESTI po MKB

I. Zarazne i parazitarne bolesti

II. Novotvorine

III. Bolesti žlijezda s unutrašnjim lučenjem i metabolizma

IV. Bolesti krvi i krvotvornih organa

V. Duševne bolesti i poremećaji

VI. Bolesti živčanog sustava i osjetila

VII. Bolesti srca i krvnih žila

VIII. Bolesti dišnog sustava

IX. Bolesti probavnog sustava

X. Bolesti mokraćnih i spolnih organa

XI. Komplikacije trudnoće, porodaja i babinja

XII. Bolesti kože i potkožnog tkiva

XIII. Bolesti mišićno-koštanog sustava i vezivnog tkiva

XIV. Prirodene greške

XV. Bolesti nastale u perinatalnom razdoblju

XVI. Simptomi i nedovoljno definirana stanja

XVII. Osljede i trovanja

O organizaciji života u skloništim zdravstveni radnici Doma zdravlja u tijeku rata snimili su video-film koji će služiti za edukaciju drugih zdravstvenih radnika Republike Hrvatske.

Aktivisti Hrvatske lige za borbu protiv raka i u ratnim uvjetima obilježili su Mjesec borbe protiv raka.

Također su obavljene sve pripreme za organiziranje tečaja kontinuirane edukacije za liječnike osječke regije

s temom: »Problem karcinoma u primarnoj zdravstvenoj zaštiti«, koji će se održati u Osijeku početkom sljedeće godine.

RASPRAVA

Priprema i organizacija rada Doma zdravlja u Osijeku u ratnim uvjetima bila je pravodobna i dobro organizirana.

Priprema se zasnivala na uputama Ministarstva zdravlja Republike Hrvatske, na proučavanju dostupne literature, održavanju tečajeva iz područja ratne medicine i na edukaciji stanovništva za pružanje prve i uzajamne pomoći i samopomoći. Pri tome su se posebno analizirala iskustva u pružanju medicinske pomoći u ratovima vođenim u Vijetnamu, Izraelu i Kuvajtu, a i iskustva iz II. svjetskog rata (4,5,11,15).

Na osnovi cjelokupnih spoznaja postavljena je medicinska doktrina u pružanju medicinske pomoći u ratnim uvjetima (1).

No, ta iskustva nisu bila dovoljna ako se uzmu u obzir sve okolnosti i specifičnosti rata koji se vodio protiv suverene i samostalne Republike Hrvatske na njezinom vlastitom području. Svojom brutalnošću nad civilnim stanovništvom prisilio je veliki broj osoba da napuste svoje domove (4,10). Protivno Ženevskoj konvenciji o zaštiti civilnih i vojnih zdravstvenih ustanova, agresor razara bolnice i druge zdravstvene ustanove, dječje vrtiće, škole, kulturne institucije, sakralne objekte. Protivnički mediji u svojim redovima potiču bijes i mržnju prema hrvatskom stanovništvu, rasplamsavaju destruktiju i razaranja (8,9).

Iako su stanovnici i zdravstveni radnici na seminarima o psihičkim aspektima rata upoznati s pojavom ovih primitivnih emocija, stanovništvo u početku nije moglo shvatiti dubinu agresije kojom je agresor nastupao. Time se vjerojatno može objasniti, unatoč uvedenoj radnoj obvezi, odlazak u izbjeglištvo većeg broja građana i zdravstvenih radnika (12).

Brza eskalacija ratnih sukoba na našem području onemogućavala je u početku agresije bržu povezanost ratnog i civilnog saniteta na mjerama zaštite i na unapređivanju psihofizičke gotovosti pripadnika oružanih snaga Republike Hrvatske.

Zdravstvena zaštita za izbjeglice bila je dobro organizirana, ali su bile nedovoljne pripreme za evakuaciju stanovništva i pružanje medicinske skrbi u tijeku evakuacije.

To upućuje na potrebu pravodobna i cjelovita informiranja zdravstvene službe o svim bitnim elementima rata.

U ordinacijama Doma zdravlja Osijek u tijeku 1991. godine zabilježeno je 558 000 posjeta liječniku i 197 000 novih slučajeva bolesti, što je za 38,7% i 36,9% manje u odnosu na 1990. godinu. U 1991. godini u odnosu na

1990. godinu značajan porast novih slučajeva zabilježen je u II, III i XI skupini bolesti za 35,5%, 30,1% i 27,1%.

To je prije svega odraz odgađanja dijagnostičkih postupaka zbog mogućnosti ranjavanja za vrijeme odlaska na preglede, a do promjena u strukturi bolesti većim dijelom zbog trajnoga stresa i anksioznosti. Razloge promjena u strukturi pobola trebalo bi detaljnije analizirati uvažavajući sve parametre značajne za razvoj bolesti.

Zbog svakodnevnih bombardiranja i odlaska predškolske i školske djece u izbjeglištvo u druge krajeve Republike Hrvatske nije provedeno planirano cijepljenje, a i patronažna skrb značajno je bila smanjena.

U Domu zdravlja u Osijeku radna mjesta zbog radnih uvjeta napustilo je 195 djelatnika, a dio njih opredijelio se na osnovi manipulacija ratnih vođa njihovim primitivnim emocijama, mržnji i strastima.

ZAKLJUČCI

Priprema i organizacija rada u Domu zdravlja u Osijeku u ratnim uvjetima bila je pravodobna i dobro organizirana. Zasnivala se na uputama Ministarstva zdravlja Republike Hrvatske, te na iskustvima iz dosadašnjih svjetskih i lokalnih ratova.

Organizaciji rada i primjeni medicinske doktrine u ratnim uvjetima prethodila je temeljita priprema zdravstvenih radnika i stanovništva na obrambeni rat proučavanjem odgovarajuće literature, održavanjem seminara za zdravstvene radnike i tečajeve prve pomoći za građane.

Stručni rad odvijao se svakodnevno u za rat odabranim prilagođenim suterenskim prostorijama i uz uvažavanje ratne medicinske doktrine i etike. Organizacija rada zdravstvene službe u ratnim uvjetima stalno se prilagođavala potrebama stanovništva.

U odnosu na 1990. godinu, u 1991. godini zabilježeno je za 38,7% manje posjeta liječniku i 36,9% manje novih slučajeva bolesti.

U strukturi oboljelih u 1991. godini zabilježen je značajan porast broja novih slučajeva u II, III i XI skupini MBK, što je prije svega odraz psihofizičkog stresa stanovništva.

Zdravstvena služba nije očekivala takvu dubinu agresije i razarajuću strast koju je pokazao neprijatelj i takvo nepoštivanje Ženevskih konvencija o zaštiti vojnih i civilnih zdravstvenih ustanova i zaštiti žrtava rata. To novo iskustvo upućuje na potrebu dobre informativne djelatnosti kako unutar zdravstva tako i u komunikaciji s drugim humanitarnim, zdravstvenim i društvenim organizacijama u zemlji i svijetu, važnoga preduvjeta suprotstavljanja svakoj agresiji.

LITERATURA

1. Ebling Z, Mandić N, Janković B. Primarna zdravstvena zaštita općine Osijek u uvjetima rata. *Zdravstvo Zagreb* 1992; 34(1):65-71.
2. Glavina K, Tucak A, Janoši K, Karner I, Hanzer J, Pajtler M, Fuštar A, Farkaš T, Lacković Z. Deliberate military destruction of the General hospital in the City of Osijek. *CMJ. War Supp* 1. 1992; 33:61-9.
3. Glavina K. i suradnici. Uloga Opće bolnice Osijek u domovinskom ratu. *Zdravstvo Zagreb* 1992; 34(1):11-21.
4. Hebrang A. Organizacija hrvatskog ratnog zdravstva. *Zdravstvo Zagreb* 1992; 34(1):11-21.
5. Hitna ratna kirurgija. Štab saniteta i Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske, Zagreb 1991.
6. Judaš M, Chudy D, Priščan A, Radonić N, Papić J, Marušić A, Banfić H, Kostović I. Chronology of civilian suffering in the war against Croatia. *CMJ. War Supp* 1. 1992; 33:15-23.
7. Klain E. Yugoslavia as a Group. *CMJ. War Supp* 1. 1992; 33:3-13.
8. Kovačević S. Moral of the war against Croatia: A. Forensic picture. *CMJ. War Supp* 1. 1992; 33:25-27.
9. Mandić N. i Dellale-Zebić M. Mržnja. *Med Vjesn* 1991; 23(3-4): 117-24.
10. Marcikić M, Kraus Z, Marušić A. Civilian massacre in Dalj. *CMJ. War Supp* 1. 1992; 33:29-33.
11. Priručnik ratne medicine za liječnike opće medicine. Štab saniteta i Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske, Zagreb, 1991.
12. Sarajlić N. Stres i akutna psihosomatska reakcija u ratu. Zagreb, 1991.
13. The Alma-Ata Conference on primary health care. *Who Chron* 1978; 32:409-430.
14. Tucak A, Glavina K, Bosanac V. i suradnici. Razaranja zdravstvenih ustanova Slavonije i Baranje tijekom rata protiv Hrvatske (do kraja 1991.). *Med Vjesn* 1991; 23(3-4):63-92.
15. Uredba o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju u slučaju ratnog stanja i neposredne ugroženosti, neovisnosti i jedinstvenosti Republike Hrvatske. *Narodne novine* 1991; 55:1904.

Abstract

THE HEALTH CENTRE OSIJEK IN HOMELAND WAR

Zdravko Ebling, Branko Janković and Ante Vuković

Osijek Health Center

This article deals with organization of the Osijek Health Center during the war for Homeland. This institution, the biggest of that kind, namely a Center for primary health protection in the municipality of Osijek, covers the health protection of about 150 000 inhabitants in 10 health Stations, 55 maternity houses, with more than 110 dispensaries.

The conducted preparations for operating in the conditions of war were analysed and efficacy of these services evaluated.

The authors found that the preparations and organization were good and in accordance with the instructions of the Ministry of Health of the Republic of Croatia and based on experiences of the former war. At the beginning of aggression against the Republic of Croatia in May 1991, a Crisis Staff was formed in the Osijek Health Center in to do the management in the war conditions. At that time the locations of the health stations and maternity houses for both the war and peace conditions were established, then the medical doctrine for all medical activities, kinds and quantities of medicines, system of mutual communications, as well as mode of management within the health service of the Osijek town and collaboration with the Ministry of Health of the Republic of Croatia.

The reserve locations of health stations in case the first ones fail due to destruction or any other reason were also suggested.

The first aid stations, a kind of stationaries, for offering the general medical care, i.e. practice, in case of mass casualties, were equipped on 5 locations within the very town and 3 out of it. The staff working in such stations was specially trained.

The medical war literature thoroughly studied, the seminars held for all the doctors and medical sisters with subjects on the war surgery in case of mass casualties and health protection in shelters and other cases.

The courses on first aid were organized for inhabitants in various quarters of the town, namely how to take care of the wounded and ill and to know something about hygienic – epidemiological protection.

The war reserves of medicines and sanitary material were provided and thoroughly checked in all health station and the medical staff was vaccinated against tetanus. Due to the violence of the attacks on Osijek, medical care was performed in the basemert of Health Center and in other working organizations and private houses, so that complete health protection could be given at one place. In the Čepin health station the duty hours were organized for a 24 h service.

Because of almost daily general alerts and risks to reach the working place, the employees in medical activities took over 12 h shift of working, namely should come every second day. Speciality – polyclinic service was organized in the major building of the Health Center Osijek. In all the bigger shelters a daily health protection Service was organized for endangered inhabitants. For staff, working in such conditions a special training was also organized. Lodging in the shelters for a period of several months was well organized, communication between the citizens and health workers was timely accorded, spontaneous in both directions and no bigger health troubles were noted with this people. For the whole war period disposed the Osijek Health Center with sufficient quantities of medicines, sanitary material.

The maternity hospital was regularly provided with sanitary material and napkins. In addition to regular provisions, a part of necessary medicines was obtained from the Main Sanitary Headquarters of Croatia, as well as from the Board for donations of the Osijek Municipal Assembly. Collaboration with the Health Protection Institute was on a daily basis, and once a week the reports were made on occurrences of infective diseases. In spite of lodging in shelters for a longer period of time, great number of refugees and wounded, there were only unysignificant occurren-

ces of the infective diseases. For over 20 000 refugees the health protection was specially organized.

The Osijek Health Center was left i.e., it may be said, deserted by 195 employees during the war time. Several health stations were heavily damaged and the cost of material damages reaches 12,5 milions DM. In 1991. the Osijek Health Center registered 558 000 visits to the doctors and 197 000 new cases of diseases or by 38,7% and 36,9% less than in 1990. As of the structure of health troubles a significant increase in 1991. was registered for the groups II, III and XI (of International Diseases Classification), by 35,5%, 30,1% and 27,1% respectively. In spite of the war, the Osijek Health Center did not only take over the health care of the citizens and the wounded, but dealt also with some scientific research and teaching within the frames of the Cathedra for general practice and primary health care of the Zagreb Medical faculty, Study in Osijek.

A teaching program on the subject general medicine and primary health care was completed and the medical doctors-trainees practiced according to the program. Psycho-physical troubles of the refugees were scientifically researched. Organization of the life in shelters during the war was filmed by the employees of the Osijek Health Center to serve later as educational material.

Key words: Primary health care, war, organization, medical doctrine

Received: October, 1992